

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸԶԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ՔԸԴԸՔԸԿԸՆ

Ը Ռ Ը Զ Ի Ն Տ Ը Ր Ի

ՅԵՐՈՒՍԸԴԷՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1866

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱՅԳԵՅԻՆ. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 2.

ՀԱՋԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ

ՓԵՊՐՈՒԱՐ 1866

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Աղբիւրն իմացը յգոմար չափը :

Օգր պարզ, երկինքն անամպ ու
զուարթ օր մի էր, միջերկրական ծո-
վուն մէկ խորշին մէջ, յերկնից թէ
յանդնդախոր յատակէ ծովու, հակա-
ռակ հով մի մասնաւորապէս յարձա-
կելով վեր ու վար կը յուզէր ալիքնե-
րը որոյ վերայ կար նաւ մի, և իւր
մէջտեղէն ատեն ատեն դէպ ի եր-
կինքն բարձրացած սեւ մուխէն կ'ե-
րեւար թէ շոգենաւ էր : Մէջը եզող
մարդոցմէ խառն ձայներ կը լսուէր,
բայց շոգենաւը առանց ճամբայ ել-
նելու՝ ալիքներուն վերայ միայն կը
տատանէր երբեմն աջ և երբեմն ձախ
դին. մուխը երբեմն կը գաղբէր, և
երբեմն կը ծխէր :

Այս նաւուն համար շատեր կը

սէին թէ հասարակ նաւ էր, և թէ
իւր հնութիւնը մինչև 'Նոյեան թոռ-
ները կ'ելնէ, կան ոմանք ալ որ կ'ըսեն
թէ 'Նոյեան տապանի յետին մնա-
ցորդներէն շինուած է, երբ ջրհե-
ղեղէն ետքը քամիին սաստիկութենէն
Մասսեաց գաղաթէն խլելով՝ Սենա-
արայ դաշտին մէջ ձգեց ու ցրուեց
զայն, որոյ մնացորդացը մէկ մասէն
անմիջապէս կառուցուեցաւ այս
նաւը :

Իւր դիւցազնական հնութիւնը
ինչ որ ալ ըլլայ, սա յայտնի է որ, յի-
շեալ նաւը անյիշատակ դարերէ ի
վեր ովկիանոսներու վերայ մեծամեծ
նաւամարտութեանց մէջ մտած է,
չատ յաղթութիւններ ըրեր ու քիչ
անգամ յաղթուեր է : Քանի որ ու-
նեցած է, ճարտար նաւապետներ ու-
նեցած է, յաղթապանձ փառք միշտ

պատկած է իւր ճակատը : Իւր երեւելի նաւապետներն փոխուելուն, որ գլխաւորաբար չորս անգամ եղած է, չորս անգամ ալ նաւուն կառավարութիւնը յեղափոխուած է : Վերջին անգամ մեծապէս վնասուեցաւ այս նաւս Պաղեստինու ու Լիբիայտոսի ջուրերը բարբարոս ծովասպառախներէ, կորսուեցուց իւր նաւապետը և իւր պատերազմական դրօշակը : Յետ այնորիկ որքան ալ Լիբիայիոյ, նա մանաւանդ Վաղղիոյ նաւարաններուն մէջ մնաց նորոգութեան համար, այսու ամենայնիւ անհնարին եղաւ իւր առջի պայծառութիւնը վերստին ստանալ և իւր յափշտակուած ու բրդգողած դրօշակը նորոգել : Եւ այս վերջին խեղճ վիճակիս մէջ մնաց երկար ժամանակ. շատ ալեկոծութիւններու պատահեցաւ. շատ ալիքներ գլխէն անցան, շատ ժայռերու ու խութերու զարնուեցաւ : Բայց աներեւելի ձեռք մի կարծես թէ իւր վերայ հսկելով՝ կը պահպանէր զինքը ընդդէմ ալէտանջ կոհակներու և մրկածին օգերու :

Թէպէտ և առանց նաւապետի մը նաց այս նաւը, սակայն նաւաստեաց մէջէն գտնուեցան ճարտար մարդիկներ, որոնք բաւական երկար ժամանակ կառավարեցին նաւը. և որովհետեւ պատերազմի մէջ ալ մոռնելու ալ երես չունէր, միջերկրական ծովուն եզերքները մինչեւ Պոսփորի նեղուցը և անկէ եւս անցնելով դէպ ի Լիբիանէն ծոցը կը նաւարկէր անվրնաս հզօր պաշտպանութեան մի ներքեւ, որ շատ անգամ զինքը ծովասպատակաց ձեռքէ ալ աղատած էր : Սոյոք իւր առջի փառքն ու նշանը կորսուեցուցած և աշխարհիս պատերազմական նաւուց ընդհանուր ցուցակին մէջէն իւր անունը ջնջուած

էր, բայց և այնպէս իւր մէջ գրունուած առաջին կարգի պաշտօնակալ նաւորդաց յատուկ ջանքովն ու խրանմքովն գտնէ վաճառականութիւն ընելու սկսած և ըստ կարի առեւտրական նաւու մի յարգն ու վարկը սկսած էր ձեռք բերել : Քիչ քիչ իւր ծովասորչէն դուրս ելնելով՝ Լիբիայտայ վերայօր նաւարկելով ու Պարսից ծոցէն անցնելով մինչեւ ի Հնդկաց աշխարհքը և մինչեւ հին Ամմոնեանց երկրին սահմանները սկսեւ էր ձերթալ և իւր վաճառականութիւնը ընդարձակել. Վանգեսեան հարստութեամբ իւր գողը լեցնել, և իւր սրբազան խորանը, որ երկրորդ գլխաւոր պատերազմէ մի յաղթութեամբ ելնելէ ետքը կառուցած էր, և գրեթէ ամէն ալէկոծութեանց և փոթորիկներու մէջ նա էր զինքը պահպանողը, սկսաւ փայլել Հնդկային ոսկով և Ալեքանի մարգարտով : Եւ այն ժամանակին սկսած էր միանգամայն նաւորդել յադրիական ծով, ի Վաղղիս և ի Հորանդա. և մօտ ժամանակներս մինչեւ Վոլոմպոսի և Վեսպուկիոսի նոր աշխարհքը հետազօտելու ելած էր : Եւ նմանօթ մնացած էր իրմէ մի միայն Լիստրալիան, որ իւր համբաւաւոր ոսկւոյն առատութեամբը շատ երեւելի նաւատէրներ ու նաւապետներ իրեն ձգած, և շատ բաղդախնդիր ու ճակատագրի ետեւէ ինկնող ընչաքաղց մարդիկներ իրեն քաշած, շատերն հարստացուցած ու խիստ շատերն ալ թերեւս ունեցածէն ալ զրկած էր :

Եւ յայտնուելէ մեր հիմակուան ալիքներուն հաճոյիցը թող տրուած խեղճ նաւը մինչեւ մօտ տարիներս իւր առագաստներուն զօրութեամբն ու ղեկավարներուն փորձական գիւ-

տութեան ուժովը եթէ ոչ պատե-
րազմական՝ գէթ իւր բնական կազ-
մութեան շնորհիւր առաջին կարգի
առեւտրական նաւերու հետ մրցե-
լու կարող էր . և օտարազգիք ան-
գամ անոր թէ՛ գլխաւոր և թէ՛ հա-
սարակ նաւորդաց և պաշտօնակալաց
հաւատարմութիւնն ու անխորհրդի
ընթացքը տեսնելով, իրենց յարգն
ու վարկմանը և գրեթէ իրենց հա-
րըստութեան ու գոյիցը աւանդա-
պահ ըրած էին :

Այս կէս մի խեղճ և կէս մի յա-
ջողութեան երես բռնող վիճակի մէջ
էր մեր ալեկոծեալ նաւը , երբ նա-
ւական արհեստին մէջ մեծ ու անակ-
նունեի յեղափոխութիւն մի ծագե-
ցաւ . դէպքն ու դիպուածը շոգիին
ծածուկ զօրութիւնը յայտնեց , և
մարդկային բնական հանձարը անոր
աջակցելով , յղացան ու ծնան այնպի-
սի զաւակ մի , որ սկսաւ մեծ վտա-
հութեամբ խորել ծովու ալիքնե-
րուն և արհամարհել անոր մարդա-
կուլ և նաւակուլ սպառնալիքները :
Յետ այնորիկ սկսան նաւերը ծովուն
երեսը իբր լայնածաւալ և անսահ-
ման գաշտերու վերայ նժոյգներու
նման սրարշաւ վազել , ալիքները խո-
նարհեցան անոր մագական զօրութե-
տակը , Աւողան ¹ իւր բոլոր սասա-
կութեամբը հաղիւ կարաց համար-
ձակել անոր դէմ դնելու , և անոր
փրփրածին ոտիցը ներքեւ արգելք-
ներ հանել : Տեսան ազգերն ու զար-
մացան , ռամիկը տեսածին վերայ՝
իսկ գիտունը բնութեան գաղտնեա-
լը վերայ : Նաւատէրերն ու վաճա-
ռականք , որոնք մինչեւ ցայնժամ ըստ

հին դրութեան առաքատով կրբա-
նեցընէին իրենց նաւերը , ալեաց ու
հողմոյն գերի էին , և անոնցմէ կա-
խեալ էր իրենց բաղդն ու ապագայն ,
և թերեւս ճամբայ ելնելուն հա-
զարումէկ նուէրներ և դուցէ մին-
չեւ անգամ իրենց միակ զաւակը կը
խոստանային Պիտիգոնին ¹ զոհելու , թէ
որ խաղաղութեամբ հասցընելու ըւ-
լար իրենց նաւը դէպ ի նպատակը .
յետ այնորիկ թողուցին շատերն ի-
րենց նախկին դրութիւնն և սկըղ-
բունքը , և սկսան նոր դրութեամբ
վարուիլ , ընդունելով արդի նոր ըս-
կըսունքը , և իրենց նաւերուն խա-
ւարչուտ ու նսեմ խորշերը լուսա-
ւորեցին բնական (հանքային) նոր
լուսով : Հատերը , որոնց նաւը հիմ-
նական կազմութեան կողմանէ հա-
տատուն էր , և արդի նաւային վի-
ճակը կը ներէր , յաջողեցան իրենց
ձեռնարկութեանը մէջ , սկսան նա-
ւերին սրնթաց արշաւել և մէկ
ժամուն մէջ տասներկու մղոն տեղ-
քայլել : Աշխարհագրական աստի-
ճաններն ու երկրիս կլիմաները ի-
րենց համար մանկական խաղալիկ մի
եղաւ՝ ելելէջ ընելով սուղ ժամուան
միջոցի մէջ , տարին իրենց համար ա-
միս էր , և ամիսն օր մի , և օրը ժամ
մի . այսպէս մէկէն ի մէկ կարծես
թէ գիւթական զօրութիւն մի զգե-
ցան , որոնք մեր պառաւներուն ա-
ռասպելներուն մէջ կը տեսնենք , և
կամ Հաղարումէկ գիշերները ըսուած
Արաբացի պատմութեանց մէջ կը
կարգամք :

Այս նաւական վիճակին զարմա-
նալի փոփոխութիւնը տեսնելով մեր

¹ Եւաղորդ ըստ դիցաբանից՝ Արամազդայ որ
դին էր և վերակացու հողմոյ , և Սիկիլոյ հիւսի-
սակողմն եղած Եւաղեան կղզիներուն մէջ կիլիսերո

¹ Պիտիգոն՝ որ լատին լեզուով հեպտոն ալ կը
կոչուի երբեմն , Առնտի որդին և Արամազդայ
եղբայր կը համարուէր , և կիլիսեր ծովու վերայ :

ալէկոծեալ նաւուն նաւաստիները ,
 փորձ փորձեցին իրենց նաւուն մէջ
 ալ ընդունելու սոյն նոր սկզբունքը .
 և առանց դիտելու նաւուն բնական
 կազմութեան վիճակն ու հանգա-
 մանքները , ուղեւոր մէկ ժամու մէջ
 մէկ ամսուան տեղ քայլել , քակեցին
 նաւին խորշերն ու ղետեղեցին հոն
 երկրթէ անարդիլ ու հսկայաձեւ մե-
 քենաներն , զոր Աւրոսպայի երեւելի
 գործարաններուն մէջ ձուլուած էին :
 Նաւը մէկէն ի մէկ շարժում մի ա-
 ռաւ մեքենաներուն սաստիկ ցնցու-
 մէն , և նաւաստիք ուրախութենէ
 սկսան ծափ զարնել և նաւակատեաց
 տօն կատարել , կարծելով թէ այն
 շարժումը շողիին ուժէն էր : Այս
 տեսնելով նաւուն գլխաւոր պաշտօ-
 նակներն , որոնց ձեռքն էր մինչեւ
 ցայնժամ անոր ղեկն ու կառավա-
 րութիւնը , թողուցին իրենց պաշ-
 տօններն ու ետ քաշուեցան նաւուն
 մէկ կողմը , և սկսան իրենց սիկարը
 քաշել անհոգութեամբ , թէպէտ և
 իրենց պարտաւորութիւնն այն չէր :
 Նաւը այն ցնցումէն յետոյ յանկարծ
 դադրեցաւ , և թէպէտ նոյն նաւաս-
 տեաց մէջ կային նաւական ուսում
 նարանէ ելնող երիտասարդներ , ո-
 ռոնք ձեռքերնին առած նաւուղղու-
 թեան վերաբերեալ գիրքերն ու հը-
 րահանգները , կ'աշխատէին այն ան-
 խօս ու անհոգի գործիքներով նաւը
 քայլեցնել , և մէկ երկու օրուան
 մէջ Սիլբերկրական ծովուն երեսէն
 ատլանտեան ու խաղաղական ովկիա-
 նոսներուն անձիբ ու անձայր ընդար-
 ձակ տարածութեան վերայ միւս նա-
 ւերուն հետ մրցելու ելնել , տեսան
 զիրենք անկարողութեան մէջ : Բայց
 երբէք չհամոզուեցան և կամ հա-
 մոզուիլ չէին ուղեր , թէ գիտութի-
 ու արուեստ մի առանց փորձառու-

թեան անդօր և անպիտան գիրք եւն ,
 որքան մեծ աստիճանի ալ ըլլայ ա-
 նոնց յարգն ու վարկումը : Այս ան-
 տկունների անյաջողութենէն իրար-
 անցում մի ինկաւ նաւաստեաց մէջ ,
 կարծիքներն սկսան մէկմէկու ընդ-
 հարկանիլ , մէկը այս ինչ , միւսը այն
 ինչ պատճառը մէջ կը բերէր նաւուն
 անշարժութեանը : Այլ թէպէտ շատ
 կարծիքներու մէջ իրարու անհամա-
 միտ էին մեր դպրոցականները , սա-
 կայն ամէնքը միաբան ընդունած էին
 թէ առանց առաջմեկ փորձառու-
 թիւն ունենալու նաւուղղութեան
 արհեստին մէջ , լոկ տեսական գիտու-
 թեամբ և հմտութեամբ կարելի չէ
 նաւը քայլեցնել և իւր նպատակին
 հասցնել անվնաս :

Այլ բերուած պատճառներուն
 մէջ գլխաւորներն էին մէկ մի կար-
 ծեաց տարազուգութիւնը , երկրորդ-
 շողիին պակասութիւնը , և տարաւ
 պատճառ էր անշուշտ նիւթին պա-
 կասութիւնը : Այլ նիւթը կամ ա-
 ծուխն ինքնին առանց շողիի , և ոչ
 շողին դարձեալ առանց համամտու-
 թեան կարծեաց կրնայ շարժիլ և
 ուղղել նաւը դէպ ի իւր փափագած
 նպատակը : Իսկ գլխաւոր պաշտօնա-
 կալք նաւին , որոնք սիրտն ի խոց հրա-
 ժարած էին , ոչ կարծիք կը յայտնե-
 ին և ոչ իրենց փորձառու հմտու-
 թիւնը կը շնորհէին իբրեւ գործակից
 դպրոցական նաւաստեաց ճգանցը ,
 գիտնալով որ այն հմտութիւնները հին
 գլխոյ արդիւնք է , որոնք ինչպէս կը
 կարծէին դպրոցականք , իրենց տեսա-
 կան և մեթոտական գիտութեանց
 հետ բոլորովին հակոտնեայ էին :
 Յուզմունքն երթալով կը սաստիկա-
 նայր նաւուն մէջ , որ բաւական ժա-
 մանակ ալ նաւագնացութենէն և
 առեւտրական շահատակութիւննե-

րէ դադրած ըլլալով, իւր ներքին հարստութիւնն և դրամագլուխն ալ սպառած և կամ սպառելու վերայ էր: Այն միջոցներն էր, հինձառուրց ծերունիին մէկը, գլուխը քափուղին անցուցած ձմեռուան սաստիկութեամբ տառապաւ, քաշուեր էր նաւուն մէկ առանձին խորշը, ու անոր ներկայ վիճակին վերայոք ինքն ալ իւր խորհրդոցը մէջ կը յուզէր ու կը ծփէր, և իւր փրկաբեր խրատներն ու հրահանգները չէր համարձակեր հազորդելու նաւուն մերձակայ ալէկոծուի ներէ ազատելու միջոցներուն վերայ, վասն զի կը տեսնէր ակն յանգիման որ ժամանակ ժամանակ նաւաստիներուն ձեռքը սեւ ու ճերմակ թերթեր կը պարտին, ու կարդացողը մէկ մի այս գին և մէկ մի այն գին բարկութեամբ կը վազէ, և ասով աւելի կը զօրանայր յուզմունքը, և կարծես թէ ալիքներն ալ զայն տեսնելով կ'ըսկսէին իրենք ալ փրփրալ և չորս գիէն նաւուն մէջ հոսելու ճիգընել: Տեսաւ ծերունին սեւազգեստ ու սիրտը չհանդարտեց, և որովհետեւ իւր նուազ ու կերկերեալ ձայնը չէր հասներ անոնց ականջը, առաւ ձեռքը եղէգն ու մագաղաթեայ թերթ մի, զոր իւր քովը գրտնուած հին ձեռագրի մը մէջէն խլեց, ու սկսաւ գրել աւելի դառն արտունքներով քան թէ մեղանաւ յետագայ տողերը. «Արդիք ժողովը դեան իմոյ, կը տեսնեմ՝ զձեզ յեզր հասեալ մօտալուտ վտանգի. բացէք զաչս մօտաց ձեր և տեսէք կորուստը նաւուդ, որոյ մէջ կը գտնուիք դուք և բովանդակ ժողովուրդ մի: Առաջ որ այս նաւուն փրկութեանը և նոր դրութիւն մի անոր աւելի շարժում մի տալու կը փափագիք, գովելի է ձեր այդ փափագը. բայց աւելի գովութե

արժանի կ'ըլլայ՝ թէ որ գիտութեան հետ մէկտեղ յարգէք փորձառութիւնն ալ: Աստարեալ դպրոց որ և է ուսմանց և արուեստից՝ փորձն է, որ շատ անգամ գերազանցած է քան զնոյն իսկ գիտութիւնը: Բայց որովհետեւ գիտութիւնն ալ, որ նոր դարուս հոգին է, ամենահարկաւոր է նոյն իսկ փորձառութեան մէջ ալ. և դարձեալ, որովհետեւ ձեր նաւը նոր մեթոտով մի քայլեցրնելու համար՝ շոգիին ուժը դուք ալ ընտրած էք, ապառ ընմն ձեր գովելի նպատակին հասնելու համար, թէպէտ և ձեր ընդունած գրաւոր հրահանգներուն կանոնաց հակառակ ըլլայ, թողուցէք նաւին կառավարութիւնը այն երիտասարդաց ձեռք, որոնք ունին թէ հայրենական փորձառութիւն, թէ գիտութիւն և թէ առաւել եւս մեքենաներուն շարժում տուող նիւթ, որ ձեր իսկ մէջէն ոմանց կաքծեաց համեմատ՝ նաւին շարժմանն և սրն թաց քայլելուն սկզբնական պատճառն է: Փորձառութիւն, գիտութիւն, և նիւթ, երեք յատկութիւն ըստ իս՝ առանց որոյ չեն կրնար որ և է շոգենաւեր անվտանգ հասնելու իրենց նպատակին: Ընդունեցէք իմ այս փրկաբեր խորհուրդս, գէթ քիչ մի ժամանակի համար, մինչեւ որ նաւդ գտնէ իւր առջի հասարակ ընթացքը դանէ, և արդի նաւաստեաց մէջ յառաջանան փորձառու անձինք, որոնք ոչ թէ մասնաւոր օգտի համար աշխատին ընդունած նոր սկզբունքնին յառաջ քայլեցրնել, այլ ընդհանուրին շահուն և պատուոյն համար: Այս իւր անդրանիկ խրատները տուելով հինաւուրց ծերունին մագաղաթին վերայ, ու գալարելով զայն՝ թողուց նաւուն տեսարանին վերայ, և հարաւային արեւեւեան հովը փը

չեւով՝ գլորեց տարաւ զայն և ձգեց նաւատտեաց խումբին մէջ։ Սակայն յայտնի չէ տակաւին, թէ ինչ ազդեցութիւն ըրաւ ծերունիին իմաստուն խօսքերը անոնց սգւոյն ու սրտին վերայ։

Աշաք Բարդախան-Յիւն։

(Տես էրես 9)։

Սոյն խնդրոյս, որովհետեւ առայժմ մեր ազգին նկատմամբ այնչափ կարեւորութիւն մի չունի, բայց կրնայ ըլլայ ժամանակ մի, որ մի որ խիստ հեռու չէ, այնպիսի խնդիրներ յուզուին, եթէ իրօք արդէն սկըսեալ չեն, վասն որոյ մեք արդէն կարեւորութիւն տալով սոյն խնդրոյս, շարունակեմք երկրորդել՝ մէջ բերելով երկու տարակարծիք գիտնականաց դասուն առարկութիւնները, որոնք կրնան միանգամայն օրինակ լինել մեր ազգի բանասիրաց՝ իմաստուն և օրինաւոր վիճաբանութեան։

Սիւսլը քաղաքը ուղեւով պատմութեամբ մի հաստատել իւր կարծիքը, մէջ կը բերէ գաղղիական աշխարհիկ դպրոցի մի պարզեւարաշխութեան հանդիսի ժամանակ աշակերտի մի տուած պատասխանը։ Յիւն չեալ պատանին, կ'ըսէ, որ ազատ խորհող անձի մի զաւակ էր, աստիճանին վերայ ելաւ, որ իւր մէկ տարուան միջոցին մէջ գրած դասերուն օրինաւորութեանը համար բարոյական և կրօնական ուսմանց վերաբերեալ ընծայագիրքն ու պսակը ընդունի։ Իայց գիտնալ պէտք է նախ, որ ըստ պատմութեան Սիւսլ տղան ամենեւին կրօնի մի չէր հետեւէր իւր հօրը նման, ոչ ըստ հռոմէական և ոչ ըստ

բողոքական ծիսից մկրտեալ էր, և ոչ թղթատեալ էր ըստ Հրէից։ Սոսն որոյ երբ դպրոցի կառավարիչն իւր աջ կողմը նստող հռոմէական քահանային ուղեց տալ գիրքն ու պսակը, որ իւր ձեռօքը պսակէ զպատանին, նա չճանչնալով զինքը՝ բողոքական եղած պիտի ըլլայ ըստ. բայց երբ վերանորոգեալ եկեղեցւոյ պաշտօնեայն ալ, որ կառավարչին ձախ կողմը նստած էր, չճանչցաւ զաշակերտը, այն ատեն դէպ ի տղան դառնալով կառավարիչը, Իսրայէլացի՝ ես ուրեմն դուն, հարցուց անոր։—Սիւսլ, պատասխանեց տղայն։—Եւ ո՞վ սորվեցուց քեզ բարոյական ուսման քր։—Իմ հայրս, պատասխանեց։—Սիւսլ ուրեմն, աղաւ, իմ կողմէս սիրալիր բարեւներ լինեալ հօրդ, ըստ, ու ինքն իւր ձեռօքը պսակեց զնա։

Այս պարզ ու տղայական բնութանը մէջ բերելով՝ սա կը հետեւցընէ Սիւսլը, թէ մարդ սառանց որ և է կրօնի կրնայ բարոյականութիւն ստանալ, Սակայն առանց պատասխաւնոյ չթողուց զինքը կղերական խումբը, ու վիճաբանութիւն մի է բացուեցաւ, ինչպէս ըսինք, երկու տաւաղոյգ վարդապետութեանց մէջ։

«Սոսնց դիտաւորութիւնն է, կ'ըսէ ուրիշ բարեպաշտ գրագէտ մի, հաստատել թէ բարոյականութիւնն ինքնագոյ է, մարդոյս իշխանական միտքը կամ իմացականութիւնն է աւոր սահման ու պատուէրներ տուողը, և թէ ամենեւին մէկ կերպով մի գերազանց աստիճանի վարդապետական օրէնքի մի հետ կապակցութիւն չունի. միով բանիւ ազատ բառ մի է Իսրայէլականութիւն ըսածնիս։ Որմէ՞ ազատ, ինչ բանէ ազատ։ Ասոր վերայ բան մի չեն յայտներ, այլ այս է միայն ըսածնին, թէ Աստուծոյ դաւ

զաւիարը՝ պարտուց գաղափարին հետ
յարաբերութիւն չունի . և թէ մար-
դըս ինքնին առանձին կարող է թէ
իւր անձին և թէ այլոց դէմ ունե-
ցած իւր պարտաւորութիւնները մը-
տօքը ճանչնալ և իրաւունք տալ ա-
նոնց կամ ոչ . այսպէսով մարդս բա-
րոյականութեան ստեղծողը կը կա-
ցուցուի , որ ըսել է աստուածացը-
նել զմարդը . վասն զի իմացականու-
թեան և կենաց օրէնքներուն գերա-
գոյն հեղինակն ըլել ըսել է զանիկայ :

« Եւս բանս իրօք և անտարբերա-
բար ըսողներ ալ կան , որոնք խորհե-
լու այնքան շատ վարժուած մարդիկ-
ներ չեն . կան ալ որ գիտնական և ի-
մաստաւորական եղանակաւ մի ըսած
են զայն , ինքրզինքնին խորունկ փիլի-
սոփայի տեղ դնող մարդոց պէս . բայց
թէ տանք և թէ անոնք փուճ մար-
դիկ են , և առաւել առաջինները՝ ո-
րոնք աւելի ծանրափոհ ու անկեղծ
անձանց տեղ դրած են զիրենք , և
ամենէն ամբարտաւաններն են :

« Բայց ինչ որ ալ ըլլայ , ասոնք ի-
րենց միտքն ու ըսածնին կը հասկընան
արդեօք : Եթէ Բարոյական ըսած
բառերնին ստոյգ նշանակաւ թիւն մի
ունի , ի հարկէ մարդոց իրարու մէջ
փոխադարձ յարաբերութեանց գա-
ղափար մի կը պարունակէ զօրութիւն
իւր մէջը , և այս գաղափարը ո՞րն է ,
և ուսկէ՞ կուգայ , և ո՞րն է անոր
պարտաւորիչ նշանը :

« Եւն աշակերտը որ ոչ Հրեայ է
կրօնիւ , ոչ բողոքական և ոչ հռոմե-
ական , ինչպէս այս տեսակ ուսմուն-
քով պիտի ընթանայ իւր կենացը մէջ ,
առանց գիտնալու իշխանական մտաց
զօրութեամբը՝ թէ իւր հօրը սոր-
վեցուցած պարտաւորութիւնները
պէտք է անիկայ սիրէ , և ոչ միայն
սիրէ , այլ և ի գործ պիտի դնէ ,

թէ և անոնք իւր անձին , իւր ցան-
կութիւններուն , կրիցն և զուար-
ճութեանց բնական միտումներուն
և իւր հաճոյքը կատարելու համար
ունեցած սաստիկ բնազդեցութեան
դէմ եղած ըլլան :

« Եւ չեմ գանգատիր որ այսպիսի
ուսմունքով կրթուած աղայ մի կա-
ռավարչին ձեռքը պսակուեցաւ ու
վարձատրուեցաւ , բայց սա կ'ըսեմ ,
որ եթէ ժամանակէ մի յետոյ առա-
քինութիւն մի գործելու ստիպող
պարտուց դէմ տարակոյս մի ծագե-
լու ըլլայ յանկարծ իւր մտքին մէջ ,
իւր հօրը սորվեցուցած բարոյակա-
նը , թէ և ըստ ինքեան կատարեալ
եւս եղած ըլլայ , բաւական պիտի
ըլլայ անիկայ , իւր տարակուսու-
թեանը դէմ զայն (առաքինու-
թիւնը) հաստատ բռնել տալու : Եւս
ի՞նչ կ'ըսէ փիլիսոփայն : Եւ նոյն ինքը
փիլիսոփայն կրնայ համարձակիլ ըսել՝
թէ այսպիսի փորձերու ժամանակ ,
զորոնք անշուշտ ճանչըցած է ինքը ,
և եթէ ուրանայ՝ իրեն և այլոց դէմ
ստամ կ'ըլլայ , այսպիսի փորձերու ժա-
մանակ կրնայ համարձակիլ ըսել՝ թէ
ինքը աւելի զօրաւոր է քան զիւր մի-
տումը , քան զցանկութիւն , քան բզ-
վայրաբար իրենքն ու քան զչարի
և մոլութեան հրապարները : Եւ զա-
բարոյական ուսուցանող վարժապետք
եւս ի՞նչ պիտի ըսեն ասոր : Եւս ի-
րենցմէ տրամաբանութիւն չեմ պա-
հանջեր , եւս անկեղծութիւն կը
խնդրեմ :

« Տրամաբանութեան հարցընելու
ըլլամք , անոր ամենմեկէնուս ըսածը
սա է , թէ Եստուծոյ գաղափարովը
չիւսերացեալ ու Հաստատուած բա-
րոյական մի կազմելը , պարտաւորու-
թիւններ հրամայել ըսել է՝ առանց
հաստատելու զանոնք հեղինակու-

թեամբ և իշխանութեամբ, որ մարդոյս կամքը կը պարտաւորէ :

« Զեր ըսած բարոյականը ընտիրն եղած պիտի ըլլայ, և ատոր ամենեւին տարակոյս չկայ, վրոն զի հակառակ ձեր սկեպտիկեան գոռոզութեանը, այն ընտիր ու ազնիւ բարոյականը կրօնական ընկերութեան մի կը պարտաւորիք, որ զձեզ ի խանձարրոց անոյց ու մեծցոյց : Իսոյց եթէ սոյն ընկերութեանն և զանիկայ կաղմոզ օրէնքներէն զատելու ըլլաք, ինչ կը մնայ ձեզ. եթէ ոչ լոկ տեսական վարդապետութիւն մի :

« Եւ յետոյ այս տեսական վարդապետութեան յառաջագոյօղ պարտաւորութիւնները բացատրելնուդ ինչ կանոն պիտի բռնէք : Եւս այս պարտաւորութիւնները ձեզմէ տարբեր եղանակաւ կը հասկընամ : Իմ դատումս ձեզ ենթարկելու համար փիլիսոփայական կերպ մի ունիք արդեօք, ես ձերն ինձ ենթարկելու և յաղթահարելու համար չ'ունիմ բընաւ կերպ մի, և չեմ ալ պնդեր այդպիսի իշխանութիւն մի ունենալ. կը ճանչնամ միայն որ ձեր միտքը և իմս անկախ են իրարմէ. թող ուրեմն իրենք իրենց իրաւ ընտիրն ըլլան. բայց այն ժամանակ վճիռ առնողն ո՞ր իշխանութիւնը պիտի ըլլայ : — Իշխանութիւն պէտք չէ, պիտի ըսես : — Ինչպէս, ձեր և իմ բարոյական իրարմէ զանազան ըլլան, և իրաւ ընտիր իշխանութիւն մի չգտնուի՞ վըճիռ տալու, թէ իմ բարոյականս արդեօք անպիտան է, թէ ձերը անմիտ է : Եւ դուք այս վիճակը բռն իմաստասիրական կը կոչէք : Ի՞նչ անիշխանական վիճակ մի է, ոչ միայն դաժապարաց, այլ և դործոց նկատմամբ : Վասն զի, ինչպէս որ մեր խօսքը հոս բարոյականին վերայ է, այսինքն կեն-

ցաղաւարութե՛ն, ուստի խիստ յայտնի է որ այս կենցաղաւարութեան ընթացքը եթէ ներքին կանոն մի չունենայ՝ քան զդաղաւարը զոր իւրաքանչիւր օք պիտի ունենայ իւր պարտաւորութեանցը վերայ, յայնժամ մարդոյս կեանքը պիտի մատնուի ամէն տեսակ զուարճութեանց, հեշտութեան, նախանձու, միով բանիւ ամէն կրից, որոնք պիտի աշխատեցնեն ու փճացնեն զայն :

« Եւսէք թէ ընդհանուր բարոյական մի կայ իրօններէ՛ն անկախ. — Կարելի է իրօններէ՛ն, բայց ոչ երբեք կըրօնէ : Երբ զհետէ կը կարծէք թէ չի կայ կրօն մի, ըսել կ'ուզեմ հիմնականապէս ճշմարիտ կրօն մի, որոյ առջեւ թէ աւելորդ ապաշտութիւնները, թէ մոլորութիւններն և թէ իմաստականութիւնները ամօթապարտ յաղթահարուին :

« Ինտրանսիա կրօնքներու վերայ ճառել չէ, այլ անկէ սա հետեւուլութիւնը ստանալ, թէ կայ բարոյական մի, որ իւր յատուկ բնութեամբը իրաւունք ունի ազատ մարդոյն վերայ հրամայելու :

« Իսոյց տեսնենք թէ ընդհանուր բարոյական ըստծին ինչ է. ուրիշ բան չէ՞ եթէ ոչ ճիշտ այն բարոյականն է, որ Եստուծոյ գաղափարէն ծագելով, սոյն սկզբունքէս կ'ընդունի խղճի վերայ իշխելու և անոր պարտաւորութիւններ թեւադրելու իրաւունքը :

« Եւս ընդհանուր բարոյականը իւր բնութեամբն համաձայն է մարդկանց հասարակ մտայն ու անոնց պիտոյիցը. և ո՞վ չգիտեր զայս. բայց այս համաձայնութիւնը մարդկային կամքը կանոնաւորելու և զանիկայ օրինաց ենթարկելու իրաւունքը ինքնին

չկացուցանէր: Հրաման ըսածնիս՝ հը-
րամայող իշխանութիւն մի իւր մէջը
զօրութեամբ կը պարունակէ, առանց
որոյ անձնիշխանութեան հակառակ
եղած բռնութիւն մի յայտնելէն զատ
ուրիշ բան չնշանակէր այն: Տեսն
գամ մի, թէ ներկայ դարս խանգա-
րող մոլորութեանց վերայ երբ տրա-
մաբանելու ըլլամք, մեր տրամախո-
հութեան ծայրը ուր կ'երթայ միշտ
կը հասնի, ընկերութեան վերաբե-
րեալ տեսականութեանց¹: Կը տես-
նեմք որ բռնութիւնն է միշտ, բուն
իսկ բռնութիւնը որ այս աղասու-
թեան դարուս դիմացը կեցած է՝ իբր
գերագոյն իմացականութիւն ու հաս-
տատիչ կարգաց: Այս տեսականութեան
մէջ՝ բարոյականը մի միայն
դաշինք մի է, և եթէ լոկ դաշինք է,
բնական է որ հրացանով կամ սրով
հաստատել պէտք է զայն: Տէգիւզ²
տը թրասի այս բանս վաթսուներկն հինգ
տարի առաջ ըսած է օրէնսդիր ժո-
ղովքին, թէ Ռարյախը սորը յետէ
հեծելադրն է:

«Յայտնի կը տեսնուի, որ իմ ը-
րածս ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ հակա-
քրիստոսեան կարծիքներուն ընթաց-
քը ցուցնել, որոնք վսեմ տրամա-
բանութեամբ մի կ'ընդարձակուին և
Վաղղիոյ կարգաւորեալ³ դաստիա-
րակութեան մէջ օրէ օր աւելի մուտք
կը գտնեն:

«Վսիկայ թող առաւել ազդարա-
րութիւն մի ըլլայ անոնց՝ որոնք կ'ե-
րեւակայեն, թէ ուսում սորվեցընե-
լու խնդիրները քաղաքականին նկատ-
մամբ ամենափոքր բաներ են, ես իմ
մասիս կը հաւատամ՝ որ ներկայ ցա-
ւալի ժամանակիս զբաղմունքն եղող

բոլոր ուսմանց մէջ գերազանցն ասի-
կայ է: Երբ Վաղղիան անաստուած
սերունդներ ստանալու ըլլայ, և հար-
կաւ պիտի ստանայ, որովհետեւ բո-
լորովին հաւատքէ զանոնք մերկացը-
նելու կը ջանացուի, այն ատեն ա-
պագայն պիտի գիտնայ թէ ինչ կ'ըլ-
լայ եղեր այն ժողովուրդը, որոյ բա-
րոյականը կապակցութիւն չունենար
Վստուծոյ հետ, որ հեղինակ է կե-
նաց. և զգուշանալք ամէնքս ալ թէ՛
աշխարհական և թէ՛ կարգաւոր, թէ՛
լոկ քրիստոնէայ և թէ՛ առաջնորդ ու
հովիւ, զգուշանալք մեր անտարբե-
րութեամբը դորձակից ըլլալու այն
դաւակցութեան, որ պաշարած է ըզ-
Վաղղիան: Բարեպաշտական գործ-
քեր կա՞ն Վաղղիոյ մէջ. այո՛, և ո՞վ
է զանոնք չտեսնողը: Բայց մէկ գործ
մի միայն կը պակսի, այն է ընդհանուր
գործակցութեամբ մի դէմ դնել մո-
լոր վարդապետութեան, որ գիրքե-
րով և դպրոցներով կը թունաւորէ
հոգիները. այս գործքը կարգաւորա-
ցըն է, և գերդաստանի տէրերուն
և բոլոր այն անհատներուն՝ որոնք
չեն ուզեր որ Վաղղիան երթալով
նիւթակրօնութեան՝ մէջ ինկնի, և
անկէ ամէն տեսակ անարգ ստրկու-
թիւններու անձնատուր ըլլայ»:

Սեր հռոմէական կղերին՝ Վաղ-
ղիոյ մէջ կրօնքը ջնջուելուն և ան-
աստուածութիւնը տիրելուն համար
կանխաւ ցրցուցած երկիւղը՝ ըստ մեզ
չափազանց է, բայց ոչ առանց խո-
հեմութեան է իւր նախազգուշու-
թիւնները զոր միամիտ ժողովրդոյ կը
թելագրէ, սորվեցընելով անոնց այն
գողունի ճամբաները՝ ուսկէ սովոր-
եալ են զեղծ մարդիկ սպրդել մանեւ
մարդկային մտաց մէջ և սերմանել

1 Théorie.

2 M. Destutt de Tracy.

3 Systématique.

1 Matérialisme.

հոն տակաւ իրենց գայթակղեցուցիչ
օրոմները : Այս գողունի ծամբանե-
րուն մէկն է բարոյականին ազատ ու
անկախ ըլլալը պնդել, և բաժնել զա-
նիկայ ճշմարիտ կրօնքի հետ ունեցած
կապակցութենէն, և թողուլ մի մի-
այն մարդկային խղճին ու դատմանը
ձեռք : Այլ ասկէ սկսեալ տակաւ յա-
ռաջ երթալ և մերկացնելով քրիս-
տոնէութեան միակ ճշմարիտ կրօնքը
մարդկան բարուցն ու վարուց վերայ
ունեցած զօրութենէն ու ազդեցու-
թենէն, քակել անոր հիմնական էա-
ցուցիչ յատկութիւնները . այն է
քրիստոնէական կրօնքին աստուածե-
ղէն սկզբնաւորութիւնը և անոր
փրկարար զօրութիւնը, որ է իւր
վախճանականը :

ԳՐԸԳԻՏԵԿԱՆ

=====

Ասայի վարժապետ Նէյնի :

(Տես էրես 6) :

Աոր ժամանակն եղաւ Առանայի ժո-
ղովը զոր Ա եւոն թագաւորի հրամա-
նաւը կազմուեցաւ, Վրիգոր Անա-
ւարդեցիին մահուանէն անմիջապէս
ետքը . որոյ կարծեացն եւս համամիտ
ըլլալով Ա եւոն, ուղեց որ նոր կա-
թողիկոսի ընտրութեան առթիւ՝ ա-
նոր գրով թողուցած դաւանութեան
գիրն ալ ընդունել տայ նորընտիր կա-
թողիկոսին և բոլոր ազգին : Այն ըն-
պատակն որովհետեւ մի միայն Ասայ-
եայ վարդապետին վերայ է, և ոչ ազ-
գային անցքերուն, վասն որոյ խօս-
քերնիս ամփոփելով կ'ըսեմք՝ թէ յի-
շեալ մեծ վարժապետը կարեւոր դեր
մի ունեցաւ սոյն ազգային կրօնական
խնդրոյս մէջ : Արովհետեւ արդէն կը

ճանչնար Վրիգոր Անաւարդեցիին հո-
ռոմասէր ոգին, վասն որոյ երբ իւր
կենդանութեանը սոյն նպատակիս
համար ժողով մի ընել ու գելով, մաս-
նաւոր գրով մի ծանայց Ասայի վար-
դապետին և խնդրեց որ ինքն ալ գայ
անձամբ ներկայ գտնուի ժողովքին,
որուն մեծ կարեւորութիւն ու ազ-
դեցութիւն կրնար տալ իւր ներկայ-
ութիւնը, Ասայի ոչ միայն չընդու-
նեց կաթողիկոսին հրաւերը, այլ և
նոյն ժամանակէն միտքը դրաւ անոր
կարծեացն ու ջանիցը դէմ զինուիլ .
ինչպէս և բրաւ ալ անոր մահուանէն
յետոյ 1307 ին եղած ժողովքին դէմ
վիճելով, անոր ապօրինաւորութիւնը
մէջ բերելով, որ առաւել աշխարհա-
կանայ ժողով էր քան թէ եկեղեցա-
կանաց . որովհետեւ թագաւորն և
իշխանազունք բռնութեամբ կ'ուզե-
ին ընդունել տալ Վրիգորի Անաւար-
դեցւոյն Վաւանութեան թուղթը՝
սպառնալով այսպէս . « Այն ոք սուրբ
ժողովոյս օրինադրութեան ընդդիմա-
նալ . զի մի ընդ պատուհասիւք գիցի,
և մասն և բաժին ընդ հերետիկո-
սացն ընկալցի » :

Ասայի վարդապետ ընելով այսպիսի
ժողովքի հանգամանքները, ուր փո-
խանակ Վրիստոսի հեղութեանը թա-
գաւորական բռնութիւնը կը տիրէր,
չըջան մի տալով իւր հայրենասէր ե-
րակներուն մէջ եռացած արեանը,
զոր կարծես թէ Վ եւոնդեանց՝ այն
սրբասուն քահանայից արիւնն էր որ
կը շնչէր, սկսաւ բանիւ և գրով ընդ-
դիմանալ, զգուշացնելով զազգը
նոյն ժողովքին գաղտնի նպատակնե-
րուն դէմ, որ էր բռն իսկ քաղաքա-
կանութիւնը Ալիլիկիոյ դահլիճին, զոր
հաստատ պահելու համար, անխոր-
հրդաբար յանձնառու եղած էին ազ-
գային եկեղեցւոյ ազատ իշխանու-

Թիւնը անոր մատնել, և թէ երբէք պիտի կարենային այս անդարմանելի զոհողութեամբ ալ կանգուն պահել ցարդ ազգային դրօշը . և պատմութիւնը մեզ կը ցուցնէ մեր կործնաց ճշմարտութիւնը , երբ լատինացիներ լուսինեան իշխանի մի¹ անպտուղ աշխատութիւնները միտք բերելու ըլլայ Լեւոնայի դահլիճներուն քով :

Լայպէս ուրեմն իմաստութեամբ գուշակելով Լայպի , թէ եկեղեցական իշխանութեան մի իւր սեփական ծէսերովը մէկտեղ փոխուելովն ալ կարելի չպիտի ըլլայ քաղաքականութիւնը հաստատուն պահել ընդդէմ ժամանակին դէպքերուն բուռն հասանցը . փասն որոյ ամենայն զօրութեամբ ախոյան հանդիսացաւ իւր մայրենի եկեղեցւոյ բազմադարեան իրաւասութեանն ու սահմանադրութեանց ընդդէմ օտար եկեղեցւոյ եկամուտ վարդապետութիւններուն :

Հայաստանի վարժապետը սոյն եկեղեցական յեղափոխութեան մէջ առաւել եւս փայլեցոյց իւր դրական հանձարը . իւր գրիչը որ սոյն առթիւ մէջ դորձածեց , յայտնի կը ցուցնէ զայն : Յաւալին այն է՝ որ այս աստիճանադրին սիրովը և ազգային եկեղեցւոյ նախանձովը վառուած երեւելի դրագէտ մի հազիւ թէ իւր առումները և եթ արժանի սեպուած է Հայ մատենագրաց կարգին մէջ դասուելու , առանց յիշատակուելու և ոչ իւր դրաւոր երկասիրութիւնները² : Սենք առ այժմ անոր գեղեցիկ և վայելուչ ոճոյն և հայեցի դպրութեան մէջ ունեցած ընտիր ճաշակին մէկ օրինակ տալու համար , մէկ ճառը

մէջ կը բերեմք հոս , զոր Լայպի ժողովքէն երկու տարի ետքը գրած է , այսինքն ի թուին Հայոց 28-ը (1309) , և մեր ձեռագիրը ուսկէ պիտի հանեմք , գրեթէ յիշեալ ժողովքէն քիչ տարի յետոյ գրուած է :

« Արդիք մարդկան մինչեւ յե՞րբ էք խտասիրաք . ընդէ՞ր սիրէք զնանրութիւն , և խնդրէք զստութիւն , ասէ ուրեմն յիւրում՝ բանսն երանելին Վաւիթ : Լը ես զնորայն առբերելով վերաձայնեցից յիմումս ժամանակի . Սինչեւ յե՞րբ սրամաութիւն , մինչեւ յե՞րբ անձնահաճութիւն . մինչեւ յե՞րբ ակնառութիւն : Եւսմ է և ինձ այժմ գլխաւորայն բարբառել : — Ինչէ՞ր բնաւ հերձուածք են ի ձեզ : — Սի ազգ , մի լեզու . ոմն՝ ես Պաւղոսեան . ոմն՝ ես Լպաւղոսեան . զիւր վիճաբանութեամբ և ունայն բերմամբ :

« Քրիստոս է գլուխ արարածոց և փրկիչ աշխարհի . և զխորհրդ զսի Քրիստոսն ի բազումս բաժանէք , իբրեւ զայլալեզու և զայլադէմ . ոմն յայս ինչ պարապեալ և ոմն յայն ապաքան նորածեւութի և յանիմաստ յաճումն . զօրէն կապիի զգայարանաց նմանեալ , և ոչ մտաց իմաստից ընտրողաբար փայթ առնել : Սի է Տէր , մի հաւատ՝ ըստ անօթոյն ընտրութեան . և միոյ Տեառն հաւատոյ զխորհրդ առօրեայ փոփոխումն և սկըզբնաւորութիւն : Հիմն այլ որ ոչ կարէ դնել՝ քան զեդեալն Յիսուս Քրիստոս . և այն վաղ ժամանակաւ եղաւ : Օխորհրդ յամենայն օր հիմնարկութիւն , յամենայն ժամ առաջարկութիւն նորագոյն սկզբմանց : Եւս զում սկզբմանքն՝ բազում խռովութեանց են պատճառք , և բազում քակման և շփոթման : Եւսայն ազգ

¹ Լեւոն Զ . իշխան Ալիկիոյ :

² Տես Պատ . Հայերէն գրութեան , երես 618 :

և թագաւորութիւն բաժանեալ աւերի, և ոչ հաստատի, ըստ տէրունական հրամանին: Օ՛ի վիճմունք և բաժանմունք՝ խռովութեան է պատճառ և ոչ խաղաղութեան. և խռովութիւնքն աւերման և ոչ շինութեան:

«Նախ՝ զայս հարցանեմ, զի ամենայն իրիք առաջարկութեան դիտաւորութիւն գոյ. և առանց դիտաւորութեան սկզբնաւորութիւն երբէք իմիք ոչ լինի: Վասն որոյ և զգիտաւորութիւն առաջարկութեան այսորիկ հարցանեմ, զի գիտացից ըզհարկաւորութի իրիս այսորիկ կամ զպիտանութիւն, զի ընդ կարեւորն և ընդ պիտանացուն՝ բազում զանազանութիւն գոյ: Եւ արդ՝ լսեմ, որպէս ասեն ստայօդ ունայնաբանութիւն, զի սէր և միաբանութիւն ասեն հաստատեսցի, և գայցեն Սակեղոյնացիք՝ և օգնեսցեն մեզ: Եւ անդ զուր և ունայն կարծեսացս այսոցիկ. զի թէ առանց լստուծոյ եղեւ և ոչ ինչ, որպէս և է ճշմարիտ, ապա գալ Սակեղոյնացեացն՝ ոչ ըստ մերոց լիցի կամաց, և ոչ ըստ նոցայն, այլ ըստ լստուծոյ: Օ՛ի որպէս լսեմք, նոքա ի վաղ ժամանակաց յամենայն ժամ պատրաստին, ոչ վասն մեր, այլ գալ և ազատել զՆորոսաղէմ յանօրինաց, և ոչ յաջողի: Իսկ սէր ընդ մեզ և ընդ նոսա՝ և առանց այսր իրի՝ հայցմամբ սրբոյն հաստատուն է. և նոքա զմեզ բնաւ ոչ բռնադատեն ի մերոց սահմանաց փոփոխել. այլ թեթեւամտութեամբ

ի մերայոցս առ նոսա փութան, չընորհք իմն առնելով խնդրովս: Իսկ նոքա ոչ ի բաց կալն, այլ եւս առաւել ի մերոյն պահելն զմեզ ընդունին. և եպերեն զի բաց կալն ի մերոց սահմանացն իբրեւ զօրինադանց: Իսկ չաղկապ սիրոյ թէ էին այսպիսի իրակերտութիւն, ապա բաց ի սակաւուց ամենայն իրօք Յոյք և Սակեղոյնացիք համագործութիւն ունին. և այնքան թշնամութիւն է ի մէջ նոցա, մինչ զմիմեանս ընդ ամպարիշտս համեմատեն:

«Վանիցս անգամ Վղայեցին՝ Ներսէս յիւրում ժամանակին և ի թագաւորութեանն Հռովմոց Սանիկին՝ փոյթ արարին վասն միաբանութեան Հայոց և Յունաց, և ոչ եղեւ հնար: Եւ ի քեռորդի նորին տէր Վրիգոր, և Վամբօնցին՝ Ներսէս ի նոյն ջանացին, և ընդունայն և զուր եղեւ աշխատութիւն. և մեր ոչ սրբագոյն և ոչ իմաստնագոյն գողքան զնոսին: Եւ սուրբն Ներսէս Վղայեցին վասն այսր իրի գրեալ յարեւելս, աղօթիւք խնդրել լստուծոյ, զի ըստ հաճոյիցն լստուծոյ աւարտ իրին լիցի. սրով յայտ իսկ է, թէ ոչ մարդկան հնարիւք, այլ լստուծոյ իրակերտութեամբ յաջողեսցի իրս այս, և ում որ ցաւ է վասն այսր վշտի և թշնամութեան զուր և անօգուտ վիճման, պարտի աղօթիւք առաջի լստուծոյ անկանել, և զայլս ի նոյն յորդորել. և երկրամերձ դիմօք և արտօսրաթոր պաղատանօք հաշտեցուցանել զլստուած, թերեւ դարձցի ի բարկութենէ իւրմէ որ վասն մեղաց մերոց: Օ՛ի այլ զինչ է պատառումս այս, քան թէ մեղաց մերոց հարուած և պատուհաս յանցանաց. որով և յայտ իսկ է, թէ չիք

1 Սակեղոյնացիք բաժնւոյ պէտք է ըստին կամ փոփոխ ազգերն իմանամք հոս. և որովհետեւ ասոնք ցամաքաւ կուգային առաջին անգամները զերուսաղէմ ազատելու համար, վասն որոյ Սակեղոյնացիք անցնելով նոյն երկրին անուամբը ճանչցուած կերելին ազգայնոցմէ ոմանց:

բժշկութիւնն վերաց մերոց, բայց միայն աղօթից օժանդակութեամբ և Աստուծոյ ձեռնտուութեամբ : Այլ մեր զօրէն խաղալիկ մանկանց կամ անհմուտ բժշկաց, ի վէրս գլխոց՝ յոտից փութալ բժշկութիւնն. և փոխանակ ի կարեւոր գեղս փութալոյ, ճեմականացն հետեւիմք գտմանց : Այլ ասէ. — Ի ճշմարիտն ընթանամք կրօնս, յիմաստնոց գիւտս և ի տեսութիւնն — : Այլ անմտութեանս. յոր ճշմարիտ, կամ յորոց իմաստնոց գիւտ :

« Արդ, բեր ինձ յառաջ զհաւատքն Նիկիական և զսահմանադրութիւնն սրբոց հարցն, և հաստատեալն զիրաց քոց առաջարկութիւնն : Ամենայն ումք յայտ է, զի որ ի ձայն մերձ լինի, նմա յայտ է ճշմարիտն՝ քան որ ի բացեսայ կայ : Այլ թէ այսպէս է, որպէս և է իրաւացի, ապա որք ի նախակարգեալ օրինադիր հարսն հուպ էին, և յաւանդիչն հաստատութեան հաւատոց, նոցա յաւէտ պարտ է հաւատալ, քան թէ սուտակապասաց յետնոց. որք ոչ միայն երկար ժամանակաւ և հեռի միջոցաւ յետնեալք են, այլ և վարուց եւս մաքրութեամբ ի նոյն համեմատութենէ վերջացեալ գտանին¹ : Արք զմեծ և զկարեւոր հոգաբարձութենէ անփոյթ արարեալ, զոչ պիտանիս ջանան հաստատել : Արք բժշկական արուեստի հմուտք գոյով, ի հաւաքումն ծաղկանց՝ միայն զպիտանին և զօգտակարն ժողովեն, և զխոտանն և զանպիտանն ի բաց ընկենուն : Օր պարտ էր և ոգւոց բժշկացս այսմ փոյթ յանձին ունել, և ոչ ի վայրապար և յանօգուտ

նորաձեւս փութալ, և զպարզամիտն և զանիմաստն պատրել : Արդարեւ հովիւք մոլորեցան, և ի սպանութիւն հօտին Վրիստոսի միաբանեցան, և սպանութիւնն ոչ ըստ մարմնոյ, այլ ըստ հոգւոյ :

« Այլ արդ, եղից յայսմ վայրի առաջի լսասիրաց սեղան լի հոգեւոր խաչիւք՝ զհրալից բանս սրբոյ դիտապետին Վրիգորի վկայասիրի » :

Այսպէս վերջացնելով իւր խօսքը, մէջ կը բերէ Վկայասիրի մէկ ճառը, որոյ վերագիրն է այս. « Յաղագրս միտւորութեան և բնութեան և դիմի և անձնաւորութեան ». և կ'ըսկրսի այս բառերով. « Սիաւորութիւն է ստոյգ և ճշմարիտ և համանիւթ մասնաբար որոշելոց, որոց ոչ ինչ տարանիւթ ընդդէմ երեւի » : Այլ այս ճառս բովանդակ Վկայասիրին չէ. այլ իրրեւ վկայութիւն բերելով անոր մէկ համառօտ հաստատածը միայն, ուրիշ աստուածաբաններէն եւս նոյն մտաց համեմատ պարբերութիւններ քաղելով՝ կ'ըսկրսի ինքը դարձեալ շատ վկայութիւններով հաստատել ի Վրիստոս մի բնութիւն յերկուց միաւորեալ : Արդ հետեւ Անուարդեցւոյն դաւանութեան թղթին մէջ գրած էր բացայայտ բառերով խոստովանել ի Վրիստոս երկու բնութիւն, երկու կամք և երկու ներդործութիւն :

Այլ է ի զատ ուրիշ աստուածաբանական դրուածքներ ալ ունի՝ ջրախառն բաժակաւ պատարագելը ընդդէմ կանոնի ըլլալուն վերայ. և սոյն ճառիս մէջ գեղեցիկ և ազդու ոճով կը պատմէ նախ նոյն կրօնական անցքերուն վերայօք, և կը խրկէ զայն նոյն ժողովքը կազմողներուն :

Աւնի դարձեալ ուրիշ խրատական ճառեր իւր ծանօթներուն դը-

¹ Այն է Գրի. Կաթ. Անուարդեցւոյն և իւր համախոհները :

բուած, որոնք խմորեալ էին ունիթու
րաց օտարուսոյց վարդապետութիւն
ներով: Սիով բանիւ՝ բացի Ազգեկիւնի
մեկնութենէն ու քարոզներէ, միւս
գրուածները գրեթէ բոլորն ալ ազ-
գային եկեղեցւոյն պաշտպանութեւ
համար են, և բոլոր իւր ճիգը թա-
փած է ընդդէմ եկեղեցւոյ հակա-
ռակուողոյ, լատին վարդապետաց:
Իւր գրիչը ոչ միայն օրինակ է գե-
ղեցիկ ոճոյ, այլ և բարեպաշտ սրտի
և ազգասէր սգւոյ, որում ամենայն
եկեղեցականք և երեւելի աշխար-
հականք ազգիս պարտին նախանձա-
ւոր և հետեւող ըլլալ:

Ը.Ձ. ԳԵՅԻՆ

Ճառանգաւորաց դպրոցին համար
անցեալ օր Եւգոկիայէն պատանի մի
խրկուած էր Գեղապատիւ Առաջ-
նորդին յատուկ յանձնագրովը, որ
կ'իմացընէր յիշեալ պատանւոյն՝ Յու-
ցակին պայմանալը համեմատ ընտ-
րուած ըլլալը: Այսու ամենայնիւ
Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարքը
երկու օրէն յետոյ խրկեց զպատանին
սուրբ Աթոռոյս յարգոյ բժիշկ պա-
րոն Ա. Տէպէճեանին որ քննէ զինքը
ըստ օրինի արուեստին: Հրամանը
գործադրուելով՝ յետագայ վիշապ-
գրով կը հաստատէ Պ. բժիշկը տը-
ղուն առողջութեան գոհացուցիչ վի-
ճակը:

Թիւ — 7.

Ամենապատիւ — Սրբազան Հայր:

Ըստ հրամանի Չեր բարձր Սրբազ-
նութեան և ըստ կանոնի Սուրբ Ա-
թոռոյս, Եւգոկիայի Կարապետ ա-
նուն Ճառանգաւորաց դպրոցի նորեկ

աշակերտին այցելութիւն ընելով,
իւր կողմնածքին բնական նիհարու-
թենէն, և ձախ ազգրին վերայ ան-
միտա պալարէ մը ի զատ, թէ ժա-
ռանգական և թէ ստացական ախտ
մը՝ նա եւս ամենեւին բնական պա-
կասութիւն մը չունենալուն վկայե-
լով կ'ստորագրեմ:

Գ. Ա. Ե. Գ. Ս. Տէպէճեան:

66 Յունիւն 8

Ի Վն՝ Ս. Յովնէիս:

— Սուրբ Աթոռոյս Ճառանգաւո-
րաց և նախկին դպրոցի աշակերտաց
տարեկան բնութիւնը ըստ սովորու-
թեան՝ Սրբոց Վարդանանց տօնին
նախընթաց շաբթուին ըլլալով, այս
տարի երկու շաբթ յառաջ սկսուե-
ցաւ, ոյսինքն յունուարի 18 ին, և
սրովհետեւ գեա լրացած չէ, վասն
որոյ թէ քննութեանց արդիւնքը և
թէ Սրբոց Վարդանանց աւուր ըլ-
լալիք դպրոցական հանգէսը եկող
ամօուն կը հրատարակեմ:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Անցեալ ամսոյ 5 ին, Սեբսիկայի
Կոյսեր լիազօր Գեղապան զօրապետ
Վսեմախոյլ Աննարոս Սարգէզը,
մեկնեցաւ ի Կոստանդինուպօլիս: Հի-
շեալ դեսպանը մեկնելէն քանի մի օր
առաջ փառաւոր խնջոյք մի տուաւ
քաղաքիս Հիւսպատոսներուն, ուր
հրաւիրեալ էր յատկապէս և Վսեմ.
Կոռաւարիչ Իզդէթ փաշայն:

— Սուրբ Բաղաքիս՝ Ամերիկայի
միացեալ նահանգաց Հիւսպատոսը
վեց ամսէն ի վեր է հրաժարած ու
մեկնած ըլլալով, անոր յաջորդն յու-
նուար ամսոյ 6 ին հասաւ, որ է Վիք-

տոր Պէնպուլէր¹ : Յիշեալ հիւպատոսը զինուորական կարգէ ըլլալով, պատերազմի մէջ իւր մէկ սրունքը կ'որոնցուցած է :

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Իսպաիլի Վէլ նոր աշանդ մի :

Քրիստոնէութիւնը ուր որ աւելի ծաղկած ու ազատ է, հան կը տեսնեմք որ մոլորութիւններն ու նորաւոր ազանդներն ալ անպակաս են միշտ : Այսպէս է Ամերիկան և Եւրոպան, զորոնք կրնանք ազանդոց խանձարութեբ համարել : Այս արդ և միամիտ բարեպաշտներու և կրօնամոլ անձանց երկիւղն այն աստի ճանի է, որ և թէ մէկը յանկարծ եւնէ և իւր ի ազայութենէ ունեցած մէկ համոզմանը դէմ հակառակ վարդապետութիւն մի յայտնելու ըլլայ, անմիջապէս իբր նոր ազանդաւոր կը նշաւակի . զոր օրինակ և թէ ջերմ Հռոմէական մի, յանկարծ և ըլլէ Ս. Պապին աշխարհական իշխանութիւնը մերժելու ըլլայ, ազանդաւոր է պիտի բուռի, և կամ բողբոսական մի և էնէ բաց ի Ս. Վիրքերէն՝ և կիզեցուցաւ անդ ու թիւններէն մէկ քանին կամ բողբոս ալ ընդունելու ըլլայ, իւր կրօնակցին առջեւ նոր ազանդի մէջ ինկած պիտի համարուի :

Սոսերս լրագրի մի մէջ կարգացինք որ, Իտալիոյ Ենդանա ու Ռիօրենցա քաղաքներուն մէջ աղատամիտ անձինքներէ ժողով մի կազմուեր ու նոր ազանդ մի հաստատուեր է, և իրենց մոլար վարդապետութեան կէտերն սա երեք բաներն են եղեր, Ա. Պա-

տարագը խտաւրէն ընդունլ ընել . Բ. Հաղորդութիւնը երկու տեսակի ներքեւ մատակարարել, այսինքն հացն ու գինին մէկտեղ հաղորդեցընել հաւատացելոց . Գ. Վահանայները իրարմէ ձեռնադրուիլ : Իսկ մեզ՝ առաջինը անմնաս է, երկրորդը հարկաւոր, երրորդը տարակուսելի : Այսին զի և թէ զերար ձեռնադրողք երկուքն ալ աշխարհական են, չկրնար ըլլալ ձեռնադրութիւն, իսկ և թէ մէկը արդէն քահանայ և զաշխարհականը ձեռնադրելու ըլլայ, ալ իւրեն հարկ չմնար փոխադարձ ձեռնադրութիւն անկէ ընդունել. ուստի այս երրորդ կէտը կրնայ սխալ տեղեկութիւն ըլլալ : Իսկ առաջինը մոլորութիւն համարուի, ապա թէ ոչ՝ բաց ի մէկ որբազան ընդունլ մի աշխարհիս ուրիշ զանազան ընդունլ եղած պատարագները ընդունելի և զած չպիտի ըլլան, որովհետեւ ազանդ համարուած են տարբեր ընդունլ պատարագելը : Արքան առ երրորդը, զոր ազանդի տեղ դրած են, ընդ հակառակը ազանդաւորութենէ ու մոլորութենէ յուզափառութիւն դարձած պէտք է համարուի, որովհետեւ բուն իսկ ազանդ մի հակառակ Քրիստոսի կացուցմանը մէկ տեսակով և և թէ հաղորդելն է : Այսչափ է ահա Եւրոպիոյ կոյր բարեպաշտ քրիստոնէից ըրած գահալէժ գառութիւնը և սըխալ կարծիքները, որով ճշմարտութիւն մի մոլորութեան տեղ կը դնեն :

Իսպաիլի Վէլ Իսթող մի աւաւել .
Համ

Սիւրայի ապակով լիւն :

Ապահովութեան համար հաստատուած ընկերութեանց մէջ առաջին

1 Mr. Victor Banbucher.

կը համարին Անգղիացիք . բայց շատ անգամ այնպիսի օրինակներ ալ կ'ու-
տան անոնք ապահովութեան մասին ,
որ աւելի մարդոյս ծաղըր կը շարժեն՝
քան թէ հետեւելլաւ կը յորդորեն
զմեզ : Սոյն օրինակներէս մէկն է հե-
տեւեալ դէպքը :

Աղնուական Անգղիացիին (Ճէնու-
ըլմէն) մէկը օր մի Ֆէնիքս քաղաք
Ապահովութեան գրատունը կ'երթայ
կը ներկայանայ , ու կ'առաջարկէ թէ
երկու հազար սիկար ունիմ զոր Համա-
նայէն հետս բերած եմ , ու կը ցան-
կամ զանոնք ապահովութեան դնե-
լու :

— Սիկարներ . . . զարմանալի բան ,
կը պատասխանեն գրատան պաշտօն-
եաները : Ս'երջապէս տեսներք , կ'ը-
սեն , ինչ է անոնց արժողութիւնը :

— Այնքան լիքա սթենդին , (8600
դահեկան) , որու կէսը սիկարաներու ն
արժէքն է , և կէսը մոքսի տուրքը՝ զոր
հատուցեր եմ , և ահա ասիկ ընկա-
լագիրը :

Անմիջապէս սպասու որ մի կը խոր-
կեն աղնուականին հետ իւր բնակարա-
նը , կ'երթայ կը տեսնէ թէ սիկարները
և թէ անոնց լաւ վիճակի մէջ ըլլալը .
ապահովութեան տուրքը կ'որոշուի ,
կը վճարուի և մուրհակը (սէնէթը)
կը յանձնուի կէս ժամուն մէջ :

Չորս ամիս կ'անցնի , Ղէնարլմէնը
կը դառնայ ընկերութեան գրատունը :

— Պարոններ , կ'ըսէ , ձեր ապահով-
ցուցած երկու հազար սիկարները
այրեցան , պէտք է որ վճարէք ինձ
գինը :

— Այդ հրդեհին դէպքը մենք
չեմք իմացած . ինչպէս եղաւ այդ
բանը :

— Իսկապէս սովորական կերպով , զա-
մէնքն ալ մէկիկ մէկիկ ծխեցի : Ահա
ւասիկ իմ տան տիրոջս տուած վկայա-
գիրը , և ուրիշ մի ալ զոր դրացւոյս
մէկը տուած է և երկուքն ալ կը վը-
կայեն իրին ճիշտ եղելութիւնը :

— Ատիկայ կատակ է . . . : Սենք
չեմք վճարեր բնաւ :

— Կարեւորութիւն ունեցող գործ
մի է և ոչ կատակ , և պէտք է որ հա-
տուցանէք :

Սոյն պատմութեան մէջ զարմա-
նալին այն է , որ քաղաքին դատաւորն
ալ պայմանագրութեւն բնագրին կը ու-
թընելով , և տեսնելով՝ որ մէկ կողմէն
գործքը չուրացուիր , հրդեհի դէմ ա-
պահովութեան դրուած ապրանքը ,
միւս կողմէն յիշեալ ապրանքն ալ իւ-
րօք այրած է , ուստի ընկերութեան
կը վճռէ որ հատուցանէ տուգանքը :

Հետեւեալ օրը ընկերութեան
կողմէն պատժական տուանին դիմա-
ցըն ելնելու կը կանչուի Ղէնարլմէ-
նը , ապահովեալ ապրանքին՝ դիտմամբ
կրակ տալուն համար , և որովհետեւ
հրդեհածիգ մարդիկ՝ որ իրենց կամօ-
քը տեղ մի կրակ կը ձգեն՝ մահա-
պարտ կը համարին ըստ օրինաց , ուս-
տի ծաղրած ու Անգղիացին տեսնելով
որ գործքը ուրիշ կերպարանք առաւ ,
իւր գէմքին վերայ ալ ծիծաղել նշան-
ներ չմտար , և բարեբաղդ կը համարի
դիմքը դատաստանին բոլոր ծախքը
վճարելով մէկ դիքաշուիլը :